

ocenu 10. sednice. Još manje je ubedljiv Bilandžićev pomodni stav o odsustvu srednjeg sloja kao uzroka nastanka totalitarizma u Jugoslaviji: "Likvidacija privatnog vlasništva, čišćenje državnog aparata od višeg i visokog činovništva i njihova zamjena poluobrazovanim kadrovima iz partizama, drastično smanjenje razlika u plaćama – ministar:radnik 3:1, emigracija i pogibija dijela srednje klase, dovelo je do nestanka srednjeg sloja u socijalnoj strukturi, a to se vrlo negativno odrazilo u duštvenom životu, posebno na mogućnost demokratizacije i ograničavanje tendencije prema totalitarizmu" (Bilandžić 1999, 224). Dve decenije ranije kritički je pisao o "procesu nastajanja socijalnih razlika i bogaćenja. Stvarala se neka vrsta tzv. srednje klase" (Bilandžić 1979, 411). Ova protivrečna gledišta su koliko pomodna toliko i sporna: kao da je u seljačkoj zemlji bilo moguće preko noći stvoriti srednji sloj kao bastion sitnoburžoaskog demokratizma, još pri tome u dobu kada je levičarska svest bila epohalna u ekumenskim razmerama. Zatim, koja partija po osvajanju vlasti ne menja ključne administrativne strukture? A šta tek reći o srednjim slojevima kao kadrovskom izvoru i glasačkoj bazi fašističkih pokreta? Povjesničar ovde jasno pokazuje neistoričnost. Bilandžić nije usamljen u neveštom naporu da nacionalnu prošlost preradi u skladu sa epohalnom svešću koja se jasno pomerila udesno. Kritikom totalitarizma trebastvoriti antitotalitarni nacionalni identitet kao uslov prohodnosti ka Evropskoj uniji. Manje je važno što pri tome pisac negira svoje radove iz levičarske faze kojima je stekao najviša naučna zvanja. Lična doslednost je žrtvovana novom Staatsraison-u.

Bilo bi pogrešno misliti da se izrečene kritičke ocene odnose samo na hrvatskog istoričara. One su opštije prirode kao što je historiografski revizionizam u istočnoj Evropi sveopšta i prilično slična pojava. Još bi jednostranije bilo protumačiti ih kao isključivu negaciju naučnog doprinosa Bilandžićeve knjige, koja nije niti u celini niti u svakom detalju naučno sporna. U sintetički zahvat jeste uloženo dosta truda, a u revizionističkom okviru dat je niz zanimljivih zapažanja, naknadnih procena i opreznih hipoteza iz jugoslovenske političke istorije. Novi uslovi podstakli su korisno, nužno i važno prevrednovanje službenih iluzija, privida ali i namernih previda komunističke historiografije. Tu Bilandžić iznosi niz umesnih zapažanja koja opovrgavaju ranije ocene pa su pojedini segmenti njegovog dela ozbiljna naučna revizija u pozitivnom smislu reči. Osim toga, teško je verovati da ova knjiga može biti prihvaćena od službene hrvatske nacionalističke politike. U osnovi je reč o umerenom revizionizmu sa različito uspelim pokušajima višeslojnog tumačenja pojedinih zbivanja i razdoblja iz hrvatske prošlosti. To se možda najbolje vidi u piščevom odnosu prema socijalizmu koji nije nediferenciran. Bilandžić je razapet između minule prošlosti komunističkog službenog istoričara i današnje svesti o potrebi historiografskog utemeljenja hrvatskog suvereniteta. Međutim, ova napetost je u pojedinim aspektima plodna. S jedne strane pisac neosnovano redukuje komunistički totalitarizam na generacijski problem (objašnjava ga kao sklonost ka avanturizmu i utopiji, čemu je podložna svaka mlada generacija) (Bilandžić 1999, 197, 215), a ne kao epohalnu svest stoleća. S druge strane ne može se sporiti mestimično uspešan napor da se odmereno oceni hrvatska socijalistička prošlost. Od ovoga napora odudara najnovije Bilandžićevo rehabilitovanje nacionalističkih protivnika socijalizma. Zanimljiva su piščeva zapažanja o odnosima unutar komunističkog vrha. Bilandžić je o tome solidno obavešten zahvaljujući ličnom učešću u visokim partijskim organima i razgovorima koje je vodio sa ključnim komunističkim rukovodiocima. Utisak je, da u rekonstrukciji ovih razgovora nema naknadnog pripisivanja. U današnjim uslovima to nije mala vrlina istoričara. Ali odnos prema komunističkoj prošlosti Hrvatske kod ovog pisca dvoznačan je i nije lišen protivrečnosti. S jedne strane pisac daje iscrpne podatke o modernizacijskom učinku jugoslovenskog